

สมอพิเภก

1. ชื่อสมุนไพร สมอพิเภก (SAMO PHI-PHEK)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia bellirica* (Gaertn.) Roxb. ชื่อวงศ์ Combretaceae
3. ชื่ออื่น สมอแทน (ภาคกลาง), แทน แทนขาว แทนตัน (ภาคเหนือ), ลัน (เชียงราย), สะคู้ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), Beleric Myrobalan, Ink nut
4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงใหญ่ ผลัดใบ สูง 15-35 เมตร ลำต้นเปลาตรง โคนต้นเป็นพุ่มอง เปลือกสีเทาอมน้ำตาลหรือดำ ๆ ต่าง ๆ เปลือกในสีเหลือง เรือนยอดกลม แผ่กว้างกิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนประปราย

ใบ เป็นใบเดี่ยว ติดเวียนกันเป็นกลุ่มตามปลาย ๆ กิ่ง ทรงใบรูปรีแกมรูปไข่กลับ กว้าง 9-15 เซนติเมตร ยาว 13-19 เซนติเมตร โคนใบสอบมาสู่ก้านใบ ส่วนโคนไปทางปลายใบผายกว้างปลายสุดจะหยักคอดเป็นติ่งสั้นๆ สันใบแบบเส้นร่างแหเห็นชัดเจน ใบค่อนข้างหนา หลังใบเขียวเข้ม และมีขนสีน้ำตาลกระจายทั่วไป ท้องใบสีจางมีขนนุ่มคลุม ขอบใบเรียบ ก้านใบยาว 4-6 เซนติเมตร บริเวณกิ่งกลางก้านจะมีต่อมหนึ่งคู่

ดอก มีขนาดเล็ก สีขาวอมเหลือง ออกเป็นช่อเดี่ยว ๆ แบบหางกระรอก ที่ง่ามใบหรือเหนือรอยแผลใบตามกิ่ง ปลายช่อจะห้อยย้อยดอกเพศจะอยู่ตามปลาย ๆ ช่อ ส่วนดอกสมบูรณ์เพศจะอยู่ตามโคนช่อ กลีบฐานดอกมี 5 กลีบ โคนกลีบเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วยเล็ก ๆ ทั้งหมดมีขนทั่วไป เกสรผู้มี 10 อัน เรียงซ้อนกันอยู่เป็นสองแถว รังไข่ค่อนข้างแป้น ภายในมีช่องเดี่ยวและมีไข่อ่อน 2 หน่วย หลอดท่อรังไข่มีหลอดเดี่ยว

ผล มีลักษณะรูปกลมหรือกลมรี ๆ แข็ง ขนาดยาวประมาณ 2.5-3.0 เซนติเมตร กว้าง 1.5-2.0 เซนติเมตร มีเหลี่ยม 5 เหลี่ยมตามผิวนอกปกคลุมด้วยขนสีน้ำตาลหนาแน่น ออกรวมกันเป็นพวงโต ๆ

5. ส่วนที่ใช้ทำยา

ผลอ่อนและแก่น

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา

ตำราสรรพคุณยาไทยกล่าวว่

- ผลอ่อนแก้ไข้เพื่อเสมหะ และไข้เจือลม เป็นยาระบาย ยาถ่าย
- ผลแก่ แก้เสมหะจุกคอกทำให้ชุ่มคอ แก้โรครตา แก้ธาตุกำเริบ แก้ไข้ แก้ริดสีดวงแก้ท้องร่วง

7. รายงานการวิจัยปัจจุบัน

ข้อมูลการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่าสมอพิเภกมีฤทธิ์ลดระดับน้ำตาลกลูโคสในเลือด

8. สารสำคัญ

สมอพิเภกมีสารสำคัญเป็นสารกลุ่มแทนนิน (tannins) ได้แก่ กรดเชิบูลาจิก (chebulagic acid) กรดเอลลาจิก (ellagic acid) และกรดแกลลิก (gallic acid) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีสารบีตา-ซิโทสเตอรอล (β -sitosterol) และน้ำมันระเหยยาก (fixed oil) เป็นต้น

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

สมอพิเภก พบขึ้นกระจายทั่ว ๆ ไป ตามป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตกและภาคกลางที่สูงจากน้ำทะเล 100-400 เมตร สำหรับทางภาคใต้พบขึ้นตามที่ราบในป่าดงดิบ

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ พื้นที่ป่าเบญจพรรณ สวนป่า ป่าละเมาะ
- ภาค ทั่วทุกภาคของประเทศไทย
- จังหวัด ทุกจังหวัดของประเทศไทย

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์พื้นบ้านทั่วไป
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร พันธุ์พื้นบ้านทั่วไป

12. การขยายพันธุ์

ขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเมล็ด (เหมือนการเพาะสมอไทย)

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก ปลูกได้ทุกฤดูกาล แต่นิยมปลูกในฤดูฝน ช่วงเดือนพฤษภาคม – กรกฎาคม
- การเตรียมดิน โดยการขุดหลุมกว้าง 50 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร ลึก 50 เซนติเมตร รองก้นหลุมด้วยปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยหมักคลุกเคล้ากับดินก้นหลุม
- วิธีการปลูก เมื่อสมอพิเภกต้นกล้าได้อายุ 1 – 2 ปี นำลงปลูกในหลุมที่เตรียมไว้กลบดินปักผูกเชือก แล้วรดน้ำให้ชุ่มชื้นอยู่เสมอ

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- การให้ปุ๋ย จะให้ปุ๋ยหลังจากปลูกได้ 6 เดือน ทำการพรวนดินและใส่ปุ๋ย จะใส่ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยวิทยาศาสตร์ โดยควรใส่ปุ๋ยปีละ 1 – 2 ครั้ง

- การให้น้ำ ถ้าปลูกฤดูฝนปล่อยตามธรรมชาติได้ แต่ถ้าฝนทิ้งช่วงควรรดน้ำบ้างตามความเหมาะสม
- การกำจัดวัชพืช ควรทำพร้อมกับการพรวนดินและใส่ปุ๋ย
- การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู สมอพิเภกไม่ค่อยมีโรคและแมลงศัตรู จึงไม่ต้องใช้สารเคมีฉีดพ่น

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว สมอพิเภกจะออกผลเมื่ออายุ 10 ปีขึ้นไป เก็บผลในช่วงเดือนมกราคม – พฤษภาคม
- วิธีการเก็บเกี่ยว สมอพิเภกจะเริ่มเก็บเกี่ยวเมื่อผลโตเต็มที่ จะไม่ปล่อยให้ผลสุกมากจนเกินไป จะใช้ไม้สอยแล้วปู้ผ้าใบไว้โคนต้น เพื่อไม่ให้ลูกกลิ้งดินมาก และสะดวกในการเก็บ
- การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว เมื่อได้สมอพิเภกมาแล้ว ล้างน้ำให้สะอาด และนำไปตากแดดทันที ประมาณ 2 – 10 วันจนแห้ง แล้วนำไปอบอีกครั้งจนแห้งสนิท
- การบรรจุและการเก็บรักษา เมื่อได้สมอพิเภกแห้งมาแล้ว นำมาใส่กระสอบส่งจำหน่ายต่อไป หรือเก็บใส่กระสอบโปร่ง ๆ ไว้ในห้องที่มีอุณหภูมิปกติ และอากาศถ่ายเทได้ดี

16. การจำหน่าย

ผลสมอพิเภกสด ราคา กิโลกรัมละ 20-40 บาท

ผลสมอพิเภกแห้ง ราคา กิโลกรัมละ 50-100 บาท

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข